

PROFILUL PSIHOSOCIAL AL PERSOANELOR CE SE LIBEREAZĂ DIN LOCURILE DE DETENȚIE

Diana POSTU

Catedra Psihologie

There do exist in the society more norms at the same time (moral, cultural, religious, legal etc.), established through written or unwritten rules, transmitted, disseminated and sanctioned by legislation or customs and public opinion. Delinquency represents a phenomenon which includes the overall violations of social norms, with criminal punishment, and therefore refers to illegal activities. The psychological perspective on delinquents arises as a necessity of completing the approach of legal norms and social dimension of the delinquency with a deep and complex involvement of the delinquent individuals, of the delinquent and non-delinquent individual roles. The article presents some guiding marks in establishing the needs and problems encountered by persons released from detention facilities. The research suggests some ways of approaching the ex-detainees. A special attention is paid to juveniles, because it is thought that the psychosocial reports on social reintegration are more efficient in this very period.

Diagnosticarea cât mai corectă a profilului psihocomportamental și evidențierea cauzelor ce au determinat comportamentul antisocial constituie cheia succesului în procesul de reintegrare socială și prevenire a recidivei. Riscul este cel mai bine înțeles ca o predicție incertă asupra comportamentului viitor. Profesioniștii nu pot garanta prevenția riscului, ci pot doar identifica probabilitatea de apariție a riscului și pot acționa adecvat pentru diminuarea acestuia. Cu alte cuvinte, se poate realiza evaluarea riscului și managementul/reducerea riscului.

Pentru o mai bună structurare în evaluarea riscului, în practică este folosit drept cadru în orientarea evaluării, *modelul ABC* a lui A. Ellis. Evaluarea trebuie să aibă o desfășurare logică, pornind de la identificarea *antecedentelor (A)* infracțiunii pentru care a fost condamnat sau a factorilor statici/dinamici, vizând atât informații privind condamnările anterioare, cât și istoria comportamentală a celui evaluat. Indicatorii folosiți, de obicei, în această etapă a evaluării, sunt cei actuariali, identificarea lor putând oferi un răspuns referitor la probabilitatea de apariție a riscului. Apoi este identificat *comportamentul infracțional (B)* curent și circumstanțele în care acesta s-a produs. În ultimă instanță se identifică *consecințele comportamentului (C)* pentru individ, cât și pentru alții.

Această problemă este strâns legată de cea a adaptării ex-deținuților la solicitările mediului extern. În momentul liberării deținutului din instituția penitenciară apare problema: cum putem demonstra că deținutul s-a reeducat? Acest lucru este la fel de important ca și cel al demonstrării vinovăției. Atunci când vorbim despre persoanele ce se liberează din locurile de detenție, putem menționa două categorii de beneficiari: persoane liberate condiționat înainte de termen care devin clienții Serviciului de Probațiune și cei care sunt eliberați la expirarea termenului de pedeapsă ce se pot adresa la centrele de justiție comunitară.

În linii mari ex-deținuții pot fi divizați în 3 categorii (V.L. Vasiliev):

1. Persoanele care s-au reeducat în perioada detenției și după liberare vor încerca să găsească un loc de muncă, vor căuta modalități de depășire a obstacolelor.

2. Persoane cu carențe în educație. Ex.: au o concepție despre lume și viață denaturată, moralitate defectuasă, nu au formate capacități și deprinderi de lucru. Perspectivele de reintegrare ale acestor persoane sunt direct proporționale cu condițiile din mediul extern în care trăiesc.

3. Persoane care nu s-au reeducat în perioada detenției, nu și-au schimbat convingerile infracționale, din contra, și le-au perfecționat.

Procesul de adaptare la condițiile unei noi vieți după o lungă perioadă de încarcerare necesită eforturi voluntive, calități morale înalte, acceptarea comportamentelor prosoziale etc. Ex-deținuții trebuie să-și refacă sau să-și dezvolte abilitățile necesare într-un timp-record, în caz contrar cresc riscurile de recidivă și de perpetuare a comportamentului infracțional. Exemple de abilități sociale necesare: distribuirea banilor, asigurarea hranei și a spațiului locativ, procurarea hainelor, angajarea în câmpul muncii etc.

Se consideră că particularitățile mediului social (inclusiv atitudinea societății față de ex-deținuți), precum și caracteristicile personalității generează anumite situații adaptative:

1. Adaptarea prin agresiune – subiectul manifestă rezistență deschisă față de regulile vieții și se accentuează comportamentele provocatoare.

2. Adaptarea prin retragere/autoizolare – persoanele care sunt dominate de sentimente de inferioritate și inadecvare socială, manifestă tendința de a se îndepărta de orice influență din exterior și de a nu se implica în viața socială.

3. Adaptarea prin consimțire – reprezintă o adaptare pasivă a ex-deținutului care are un caracter formal, adică persoana se conformează public la cerințele înaintate de către societate, dar de facto ea nu acceptă normele promovate în comunitate. Problema majoră cu care se confruntă consilierul de probațiune în lucrul cu această categorie de beneficiari este riscul de recidivă a ex-deținutului.

4. Adaptarea prin integrare – subiectul relaționează activ cu mediul social și-i acceptă normele.

Modalitățile adaptative nu sunt rigide, subiectul poate accepta diferite strategii de adaptare, uneori combinându-le și recombinându-le.

Succesul adaptării depinde de trei factori:

1. Personalitatea ex-deținutului: concepția despre lume și viață, trăsăturile caracteriale, temperamentale, IQ, moralitatea, nivelul de instruire, specialitatea însușită, deprinderile de lucru etc.

2. Condițiile mediului extern: existența unui loc de trai, domiciliu stabil, relațiile cu familia, relațiile în colectivul de muncă, relațiile cu vecinii, strategiile de lucru ale polițiștilor și consilierilor de probațiune care asigură supravegherea.

3. Condițiile detenției care influențează comportamentul persoanei în primele luni după liberare: organizarea muncii în instituția penitenciară, termenul condamnării, accesul la instruire în penitenciar, influența educativă a administrației penitenciarului, structura grupului de apartenență etc.

Astfel, putem conchide că există aspecte psihosociale care necesită o investigație profundă încă din perioada încarcerării. Pentru a obține rezultate valoroase este necesară conlucrarea diferiților specialiști (psihologi, asistenți sociali, lucrători medicali, șefi de sector etc.) care ar stabili un diagnostic integru și amănunțit. În vederea optimizării interacțiunii dintre specialiști este utilă procedura de analiză a factorilor ce pot determina comportamentul infracțional:

A. Factori endogeni (interni):

- factori neuropsihici (disfuncții cerebrale);
- deficiențe intelectuale (IQ redus împiedică conștientizarea și anticiparea consecințelor acțiunilor întreprinse; persoana trăiește aici și acum);

- tulburări ale afectivității: stări de frustrare, iritabilitate, anxietate etc.;

- tulburări caracteriale manifestate prin:

a) instabilitate/labilitate afectivă, indiferență afectivă. În aceste cazuri individul nu-și poate domina sau inhiba dorințele, astfel că acțiunile sale devin imprevizibile;

b) nivelul de autocontrol redus exprimat prin incapacitatea de inhibiție a dorințelor și ralierii lor la posibilitățile existente;

c) impulsivitatea și agresivitatea, care apar atunci când subiectul este împiedicat să-și satisfacă dorințele (reacție la frustrare). În literatura de specialitate sunt descrise mai multe forme de agresivitate. În continuare vom prezenta câteva tipuri: auto- și heteroagresivitatea; agresivitatea ocazională caracterizată prin spontaneitate și violență (crime pasionale) și agresivitatea profesională – comportamentul violent durabil, subiectul se manifestă agresiv în mod deliberat, conștient (J.Pinatel);

d) respingerea normelor acceptate în societate;

e) egocentrismul – tendința individului de a raporta totul la sine însuși. Subiectul devine invidios și susceptibil, dominator și chiar despotic atunci când nu-și realizează scopurile. Individul nu recunoaște succesele și superioritatea altor persoane, își minimizează defectele și insuccesele, își maximizează calitățile și succesele;

f) complexul de inferioritate, manifestat prin sentimente de insuficiență, de incapacitate personală. Această stare incită adesea comportamente compensatorii, uneori cu caracter antisocial.

B. Factori exogeni:

- grupul de apartenență și influența lui nefastă. Pot fi constatate cazuri frecvente când persoanele din grupul de apartenență sau cel de referință exercită o presiune asupra individului în vederea adoptării unui sistem de norme care contravin normelor juridico-morale;

- climatul familial: familii dezorganizate, conflictuale etc. O cunoaștere mai amănunțită și mai adecvată a acestui factor este absolut necesară atât pentru a oferi o informație obiectivă organismelor abilitate să asigure un climat de securitate în familie, cât și pentru a mobiliza diferite resurse în scopul activității de prevenire.

Din experiența de lucru a lucrătorilor din instituțiile penitenciare este indicată pregătirea psihosocială pentru liberare, care contribuie la depășirea inertității psihice și permite ajustarea rapidă a psihicului la schimbările din mediul extern. Este important să fie valorificate calitățile persoanei, montajele pozitive. Pregătirea pentru liberare are două componente de bază:

1) generală, poate fi realizată prin intermediul consultațiilor individuale sau de grup;

2) specială – prin sugestie (nu convingere), se bazează pe acceptarea necritică a informației, ținând cont de autoritatea educatorului. Sugestiile pot fi verbale și indirecte (prin activitate și prezentarea modelului).

Intervenția consilierului de probațiune va avea succes în cazul când se va ține cont de variabilele ce pot contribui la escaladarea comportamentului infracțional. Una dintre aceste variabile este intervalul de timp de la liberare până la săvârșirea unei infracțiuni noi.

Cea mai mare parte a recăderilor este de până la 3 ani după liberare – 52,4%, ulterior intensitatea recidivei scade treptat. Cea mai dificilă perioadă de adaptare este de la 3 la 6 luni după liberare. În această perioadă este necesară o intervenție mai intensă, supraveghere în sfera profesională, comunicațională, în locurile publice. Dacă ex-deținutul nu se angajează la serviciu sau îl abandonează, nu are un loc stabil de trai sau și-l schimbă des, încalcă ordinea publică, procesul de adaptare decurge anevoios și este sporit riscul de recidivă.

Succesul adaptării sociale presupune un sistem de probleme care necesită soluționare. Pentru a prelua un model de viață prosocial, ex-deținutul trebuie să-și schimbe conduita.

În perioada de criză sau tranziție economică persoanele se află sub influența acestor schimbări și cu greu pot face față cerințelor înaintate de către societate. Una dintre categoriile de beneficiari care necesită o atenție deosebită sunt tinerii care se ciocnesc de un șir de probleme legate de integrarea profesională, căutarea unui loc de trai, organizarea confortului vieții cotidiene, construirea unei noi familii. Erik Erison consideră că această perioadă este puternic influențată de pendularea dintre intimitate, izolare și starea în care Eul simte necesitatea de a se lega de noi persoane, grupuri, organizații, cauze etc. Astfel se dezvoltă calitatea și capacitatea de partener și, legat de acest statut, se dezvoltă diferite forțe morale interne intime care justifică și alimentează sacrificiile și compromisurile.

Integrarea socială la această vârstă este destul de complexă. Tânărul/tânăra posedă resurse și capacități deosebite ce trebuie investite în activități concrete. Prezintă importanță satisfacerea intereselor, necesităților, motivației proprii, pe de o parte, iar pe de altă parte, acțiunile întreprinse trebuie să satisfacă necesitățile, cerințele și așteptările societății. În cazul când între aceste două tendințe nu apar conflicte majore, putem vorbi despre o adaptare eficientă a personalității, în caz contrar se manifestă dezadaptarea socială.

Tânărul se află într-o perioadă fertilă și propice pentru ascensiunea în plan profesional. Condițiile concrete de muncă și pregătirea profesională vor canaliza aspirațiile și capacitățile fie în direcția constructivă, productivă, fie în direcția distructivă asocială sau chiar antisocială.

O serie de autori semnalează fenomenul denumit „socul realității” în contactul cu lumea profesiilor (Hall, Nygren). Pregătirea pe care o are tânărul, inclusiv așteptările sale, pot fi în dezacord cu condițiile noi de muncă. Individul poate fi dominat de o serie de stări emoționale: stări anxioase, de neajutorare, neliniște etc., care contravin expectanțelor noilor colegi de muncă. Tânărul poate ajunge în situația în care este anulată întreaga lui biografie și pregătire școlară, în favoarea unor însușiri prezumtive de altă natură.

La femei, alegerea profesiei este mai anevoioasă din cauza restricțiilor discriminative existente în societățile patriarhale. Rolurile de soție, mamă (funcția reproductivă) încarcă tensional timpul femeilor care sunt angajate la un serviciu. Există un șir de specialități considerate în mod tradițional o prioritate a bărbaților (profesiile unde există venituri mai mari, posturile de conducere), la care femeile nu au acces. O altă problemă legată de funcția reproductivă este nedorința angajatorilor de a lua la lucru o tânără care se va căsători (în cazul când nu este încă căsătorită) și care va naște ulterior un copil. Motivul invocat este provocarea unor prejudecii întreprinderii sau organizației, deoarece femeile își iau concedii de maternitate și medicale în caz de îmbolnăvire a copilului.

O categorie de tineri care necesită o atenție deosebită și o abordare specifică sunt persoanele cu disabilități fizice și psihice, persoanele toxicodependente. În aceste cazuri este necesară orientarea profesională adecvată care ar corespunde necesităților și capacităților de lucru ale individului. Nu este indicată neglijarea acestor persoane, deoarece ele pot îndeplini un șir de activități utile societății.

Delincventul nu reușește să-și ajusteze conduita în mod activ și dinamic la cerințele relațiilor interpersonale din mediul uman respectiv, datorită unui deficit de socializare determinat de perturbarea sau insuficiența proceselor de asimilare, a cerințelor și normelor mediului sociocultural și a proceselor de acomodare la

acestea prin acte de conduită acceptabile din punct de vedere social-juridic. Caracterul disonant al maturizării sociale și, deci, al dezvoltării personalității poate apărea în mai multe variante, precum decalaje între nivelul maturizării intelectuale și nivelul dezvoltării afectiv-motivaționale și caracterial-acționale; decalaje între dezvoltarea intelectuală și dezvoltarea judecăților și sentimentelor morale; o perturbare intelectuală, cât și una afectiv-motivațională și caracterială.

Bibliografie:

1. Țuțuianu Alina. Ghid de consiliere vocațională. - București, 2004.
2. Petcu M. Delincvența. Repere psihosociale. - Cluj-Napoca, 1999.
3. Buș Ioan. Psihologie judiciară. - Cluj-Napoca, 1997.
4. Strategia de dezvoltare a centrelor de justiție comunitară. Materialele conferinței științifice. - Chișinău 6-8 februarie 2007.

Prezentat la 12.11.2007